

Losonczy Katalin

Losonczy Katalin, a budaörsi Leopold Mozart Zeneiskola igazgatója —a védés idején a Baár-Madas Református Gimnázium kórusának vezetője— a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola középiskolai énektanár és karvezető tanszakának elvégzését követően (1974) Debrecenben a Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakiskolában s a Tanárképző Intézetben tanított zeneelméleti tárgyakat, karvezetést és zenetörténetet. 1977-ben ugyanezen területek tanítására kapott felkérést az ausztráliai Bathurstból (MCAE) és a Sydney Conservatoriumtól, ahol három és fél évet töltött, kórust alapított, mely ma is működik. 1983-tól a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola mellett a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola tanára volt. Egyházzenei diplomájának megszerzése után (1998) a LFZE mesteriskolájában folytatott tanulmányokat (1998–2001).

Egyházzenei mesterdoktori (DLA) vizsgája részeként a szóbeli szigorlatot *Dobszay László*, *Jeney Zoltán* és *Pásztor János* előtt tette le 2003. december 12-én. Témái: I. Magyar zenetörténet a XVIII. század végéig, II. XVI. századi polifónia, III. a református egyház története.

A 2005. május 27-én a Fasori református templomban elhangzott koncert közreműködője a Baár-Madas Református Gimnázium akkori (Collegium Musicum) s korábbi kórustagjaiból alakult együttes volt. A XVI. századi pünkösdi vesperást néhány, a pünkösdi ünnepkörre komponált mű (Schütz, Schein, Goudimel, Kodály) előadása követte. Közreműködött Kémenczy Antal (orgona) és Papp Ferenc lelkipásztor.

Disszertációját (témavezető: *Ferenczi Ilona*) 2005. május 28-án a Zeneakadémián cum laude minősítéssel védte meg, opponensei *Vásárhelyi Judit* és *Almási István*, a bizottság további tagjai *Párkai István* (elnök), *Klézli János* és *Lőte Enikő* voltak.

Pünkösdi vesperás:

Johann Pachelbel: *Magnificat* — Fuge 3 toni

Könyörögjünk (Eperjesi graduál 1635)

Invokáció — Úr Isten, figyelmezzél (Huszár Gál énekeskönyve 1574)

Antifóna — Jövel, Szentlélek Úristen (Eperjesi graduál 1635)

19. *zsolttár* — Az egek Isten dicsőségét beszélük

Antifóna — Új szívet teremts énbennem (Öreg graduál 1636)

Ne hagyj elesnem (Nagybáncsai Mátyás éneke, 1570 körül)

Antifóna — Ha embereknek és angyaloknak (Eperjesi graduál 1635)

138. *genfi zsolttár* (Claude Goudimel 1565)

Szentírási szakasz, igemagyarázat

Responzórium — Ó, vigasztaló Szentlélek Úristen (Huszár Gál énekeskönyve 1574)

Johann Sebastian Bach: *Komm, Gott Schöpfer, Heiliger Geist* (korárelőjáték, BWV 631)

Himnusz — Jövel, Szentlélek Úr Isten (Eperjesi graduál 1635)

Johann Sebastian Bach: *Komm, Gott Schöpfer, Heiliger Geist* (korál, BWV 370)

Versiculus — A Szentlélek ajándékát... (Eperjesi graduál 1635)

Antifóna — Monda Jézus

Magnificat

Imádság

Benedicamus — (Eperjesi graduál 1635)

Johann Sebastian Bach: *Szentháromság egy Istenség* (Der Du bist drei in Einigkeit, BWV 293)

Johann Sebastian Bach: *Komm, Gott Schöpfer, Heiliger Geist* (korárelőjáték, BWV 631)

Kórushangverseny:

Johann Hermann Schein: *Komm, Heiliger Geist* (Geistliches Konzert az *Opella Nova* gyűjteményből 1618; előadta a Collegium Musicum)

Claude Goudimel: *65. genfi zsoltár* – A Sionnak hegyén, Úr Isten (1565; Kiss Georgina, szoprán, Fodorné Sulyán Andrea, alt, Henter Tamás Bertalan, tenor, Fremda Balázs, basszus)

Heinrich Schütz: *Wie lieblich sind deine Wohnungen* (84. zsoltár a Psalmen Davids gyűjteményből 1619)

Johann Hermann Schein: *Ich bin jung gewesen* (37. zsoltár 25–27)

Kodály Zoltán: *Jövel, Szentlélek Úr Isten* (Batizi András éneke 1540 körül)

A genfi zsoltárok története a magyar református énekeskönyvekben

A genfi zsoltárok az egyetemes református egyház kincsei. Magyar nyelvű fordításuk, Szenci Molnár Albert versei a magyar költői nyelv fejlődésében is jelentős állomás. A dolgozat irodalmi és zenei vonatkozásban párhuzamosan tárgyalja a francia dallamokra készült verses fordítások kérdését és a református énekeskönyvekben betöltött szerepét. Az áttekintett szakirodalom felöleli a témában megjelent magyar irodalomtörténeti (Horváth János, Császár Ernő, Dézsi Lajos, Gáldi János, Botta István, Kosáry Domokos, Stoll Béla, Tolnai Gábor) és zenei munkákat, s kitekint a genfi zsoltárok zenei anyagában mind-egyik legmélyebb történeti elemzést adó Pierre Pidoux kutatásaira is.

Az első fejezet a magyar nyelvű zsoltárfordításokról, fordítókról, nyomtatási kérdésekről ad áttekintést, igyekezve a reformáció központjainak bemutatására is. A XVI. századi nyelvi gazdagság és a zsoltárparafrázis mint műfaj közös lehetőségeiben rejlő képi megjelenítés erejét két XVI. századi költő, Szegegyi Gergely és Sztárai Mihály a 10. zsoltárra írt költeményének összehasonlításával ragadja meg. A fejezet Bencédi Székely István, Batizi András, Bogáti Fazakas Miklós és Balassi Bálint zsoltárai mellett Károlyi Gáspár fordításaira is figyelemmel van Szenci Molnárra gyakorolt egyértelmű hatásuk miatt.

A 2. fejezetben az irodalomtörténeti tanulmányok közül elsősorban Tolnai Gábor cikkeire esik hangsúly, aki Szenci Molnár nemzettudatának a strassbourgi évek alatt való elmélyülésére hívta fel a figyelmet és illusztrálta a zsoltárok költői képeivel. A disszerens kitekint a francia dallamok keletkezési körülményeire is mint a fordításban zsinórvezetéként jelenlévő alapanyagra. A fejezet második része a században megjelent bibliafüggelékek, énekeskönyvek s az Eperjesi graduál genfi zsoltár anyagát ismerteti.

A XVIII. század elejének reformtörekvéseit közé tartozik a Maróthi György által bevezetett rövid életű, de a magyar énekoktatás történetében is újítást jelentő „harmóniás éneklés” (1738-tól 1744-ig, Debrecen). Ehhez képest visszalépésnek tekinthető a század utolsó évtizedeiben folyó kollégiumi éneklés, melyről a kéziratban fennmaradt melodiáriumok árulkodnak. A dolgozatíró a zsolttáréneklés gyakorlatát Békés mint Debrecen partikulája, valamint Dés, Kolozsvár partikulájának korabeli jegyzőkönyvei alapján ismerteti.

Az „Öreg Debreceni Énekeskönyv” mint a református énekeskönyvek történetében mindmáig mérföldkőnek és mércének tekintett mintaénekeskönyv zsolttárainak kottaképi elemzését követi az 1806-os Benedek-féle énekeskönyv keletkezési körülményeinek tárgyalása és értékelése.

A negyedik fejezet alap kutatás: a Kiss Lajos által 1971-ig —szlavóniai, szörványban élő, idős emberekkel— készített (a MTA Zenetudományi Intézetében őrzött)— mintegy 250 genfizsoltár-felvételét először elemzi összehasonlító módszerrel. A fejezetet kiegészíti a mintegy 40 eredeti felvétel, melyeket a dolgozathoz csatolt CD és a mellékletben közölt lejegyzés ad közre.

Tartalom

Bevezetés	1
I. — Magyar zsolttár a XVI. században	3
1. Történelmi háttér	3
2. A reformáció központjai	4
3. Az első magyar nyelvű fordítások, nyomdák	6
4. A reformáció századának énekköltői – A zsolttárparafrázis	11
4.1. Bencédi Székely István Zsoltára	11
4.2. Batizi András	15
4.3. Sztárai Mihály	16
4.4. Szegedi Gergely	16
4.5. Bogáti Fazakas Miklós	21
4.6. Balassi Bálint	23
5. A Vizsolyi Biblia	24
6. A XVI. századi énekeskönyvek	25
II. — Psalterium Ungaricum	28
1. Szenci Molnár Albert	28
2. Psalterium Ungaricum	31
3. A zsolttárok fordítása	33
4. A genfi zsolttárok dallamai – eredetük, forrásaik	39
5. A dallamok elemzése – hangnem és ritmus	44
6. Misztótfalusi Kis Miklós és az „Aranyas Biblia”	45
7. A genfi zsolttárok elterjedése a XVII. században	47
8. Genfi zsolttárok Goudimel feldolgozásában, Szenci Molnár Albert fordításában	49
Az Eperjesi graduál – 1635	49
III. — A református gyülekezeti énekeskönyv újjászületése a XVIII. században	53
1. Történelmi háttér	53
2. A református kollégiumok	54

3. A kollégiumok partikulái	57
Békés, a Debreceni Kollégium partikulája	57
Dés, a Kolozsvári Kollégium partikulája	59
4. Énekoktatás	61
5. Maróthi György és a „harmóniás éneklés”	64
6. Genfi zsoltárok a XVIII. század végi diák-melodiáriumokban	72
7. Református gyülekezeti énekeskönyvek a XVIII. században	77
A kolozsvári énekeskönyv 1744	79
Az „Öreg Debreceni” 1778	81
8. A „Pozsonyi korálkönyv”	89
9. Az 1806-os énekeskönyv	91
10. Az „Éneklésre Tartozó Regulák” 1806	96
III. — Genfi zsoltárok a népi emlékezetben.	98
Az 1970-ig készült genfizsoltár-felvételek elemzése	
1. Szlavónia, a szlavóniai szórvány települések történelme	99
2. A hangfelvételek elkészítése	102
3. A genfizsoltár-felvételek elemzése, dallami és ritmikai módosulások	105
4. Genfizsoltár-dallamok a szlavóniai virrasztás hagyományában	114
5. Zsoltárfelvételek Magyarország egyéb területeiről	117
History of the Geneva Psalter and the Printed Hymnals of the Hungarian Reformed Church	121
Függelék	123
Táblázatok	124
1. A genfi zsoltárok áttekintő táblázata	124
2. A diák-melodiáriumok bibliográfiája	133
3. A genfi zsoltárok a diák-melodiáriumokban	134
4. A genfi zsoltárok felvételeinek jegyzéke „A”	138
5. A genfi zsoltárok felvételeinek jegyzéke „B”	145
6. A CD felvételek jegyzéke	153
Faksimilék	154
1. Psalterium Ungaricum 1607	155
2. A „Hanai Biblia” címlapja 1608	156
3. A „Hanai Biblia” Psalteriuma	157
4. Misztótfalusi Kis Miklós: „Aranyas Biblia”, zsoltárfüggelék	158
5. Az 1736-os debreceni énekeskönyv: XXXII. zsoltár	159
6. „Szent Dávid Kiralynak [...] száz ötven Soltari” 1778	160
7. Az „Öreg Debreceni” énekeskönyv; 1778, XXXII. zsoltár	161
8. „A’ Soltároknak Négyes Notájik” (1743) címlapja	162
9. „A’ Soltároknak Négyes Notájik” kottaképe	163
10. P. Pidoux: Le psautier huguenot I. – 104. zsoltár	164
Mellékletek	166
1. A 92. zsoltár összehasonlító táblázata	167
2. Az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Archívumában őrzött — a dolgozat hivatkozásaiban megjelenő — genfi zsoltárok kéziratok lejegyzéseinek kottái	168
Az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Archívumában őrzött genfi zsoltárok felvételeiből készült CD	
Irodalom- és rövidítésjegyzék	203